

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter

Jahr: 1750

Kollektion: Zoologica

Digitalisiert: Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen

Werk Id: PPN369547365

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369547365>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369547365>

LOG Id: LOG_0063

LOG Titel: Caput Trigesimum Septimum. Bungum. Bungo bungo. - Seven en Dertigste Hoofdstuk. De Bunge-plant

LOG Typ: chapter

Übergeordnetes Werk

Werk Id: PPN369544501

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369544501>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369544501>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

Depurata ista *Rune* folia eodem macerantur modo per binos tresve dies in contusis foliis, sed loco Nenu Sappan Lignum si fumatur, coquantur, & ad ventum exsiccantur.

Tabula Vigesima secunda

Ad Figuram primam exhibet *Folium tinctorum*.
Figura secunda *Bungum* exhibet *marem*.

CAPUT TRIGESIMUM SEPTIMUM.

Bungum. Bungo bungo.

Bungum adfines est etiam priori, ut & *Gendarussa femine* supra libro sexto descriptæ, cum qua sæpe confunditur, dividiturque in marem & feminam.

Primo. *Bungum mas* proxime foliis suis convenit cum *Sajor bajang*, hæc vero sunt angustiora, acutiora, glabriora, & firmiora, bina sibi opposita, caules emittit virides & quadrangos, in articulos distinctos, quorum ora parum acuta sunt.

Folia subtus gerunt plures protuberantes & obliquas parallelas costas, atque inferius illa angustata sunt, longiusculis insidentia petiolis, cruciatim posita. Juniora folia quinque pollices longa sunt, binos lata, seniora angustiora sunt & crassiora, oris æqualibus, caules in vertice gerunt quadrangos & acuminatas spicas pyramidatas, binas ac tres simul provenientes, media autem semper longissima est, atque composita sunt ex simplicibus, pallide virentibus foliolis seu squamulis, arcte sibi inpositis, quæ sensim dehiscunt, & flosculos exhibent albos & concavos, tandem tota spica fumeum contrahit colorem, ac decidit, in qua semen aliquando reperitur pusillum.

Inferiores caules terræ parum incumbunt, ac fibrillas emittunt, reliqua vero pars sese erigit, ac fruticulum format elegantem, ulnam circiter altum.

Secundo. *Bungum femina*, altior fruticulus est, multos emittens tenues, & ample extensos laterales ramos, tres quatuorque pedes altos, infra rotundos, supra ad bina latera sulcatis, in amplos articulos distinctos, lignosos, & culmum crassos.

Folia bina sibi opposita sunt & cruciata, ex alis suis alia minora, vel laterales ramulos emittentia, inæqualis magnitudinis, sed cuncta sunt similia illis *Bajang*. Inferiora quatuor & quinque pollices longa sunt, tres transversales digitos lata, longis insidentia petiolis. Ipsorum costæ rariore sunt quam in prioribus, & magis oblique decurrunt, suntque illa porro tenuia, flaccida, intense viridia, & superiore parte parum rugosa, seu vagis ac vix notabilibus pilis hirta. Contrita ingratum præbent odorem ac saporem instar *Gendarussa*. Rami ejus quam irregulares crescunt, & per flagella aliis incumbunt fruticulis.

Flos solitarius brevi insidet pedunculo ex alis foliorum proveniens, seu parum in ipsorum sinu decumbens, brevissimo in pedunculo viridi insidens caliculo barbato, cui flos longo tubo instructus insidet, illi *Jasmini* similis, superius in quinque petala distinctus, quorum tria inferius, & bina superius locata sunt, albicantia, in inferioribus vero ad internam partem aliquid purpurei conspicitur, & in centro longum erigitur albumque filamentum, quod post floris lapsum capitulo seu fructui insidet, qui magnitudinem obtinet fructus *Capsici* minoris, cymbali formis, ex rotundo nempe planiusculus, ac bifidus, cuius superior pars latissima est, atque ab utraque parte linea distinctus, juxta quam maturus dehiscit, intus in quatuor cellulis longiusculum locatur semen, ac quodvis segmentum hamum gerit, quo alteri necitur, fere uti supra dictum fuit de *Ophiocolla altera*. Radix tenuis est, ample sese dispergens.

Nomen. Ambas has herbas Latine voco *Bungum marem*, ac *feminam*; Malaice & Macassarice *Bungo bungo*, primam *Lacki lacki*, alteram *Parampuan*; Amboinice in *Leytimora Aylouba puti*, nomen commune cum *Brunella alba*.

Locus. Ambæ crescunt in desertis hortis, ad ripas fluminum planas, vel in ficcis *Sagus* silvis.

Ufus

De voornoemde schoon gemaakte *Rune* bladeren, weekt men op de zelve manier, twee of drie dagen in de gestamp-te bladeren, dog in plaatze van *Nenu* het *Sappanbout* nemende, kooktze daar na op, en droogze in de wind.

De twee en Twintigste Plaat

Vertoont in de eerste Figuur het *Verwers* blad.
De tweede Figuur wyft aan de *Bunge*-plant het *mannetje*.

SEVEN EN DERTIGSTE HOOFDSTUK.

De *Bunge*-plant.

Bungo Bungo heeft ook gemeenschap met het voorgaande, als ook met *Gendarussa* het wyfken, boven Lib. 6. beschreeven, waar mede het dikwils geconfundeert wort, men verdeelt het in manneken en wyfken.

I. *Bungo bungo* het manneken komt met bladeren, de *Sajor Bajang* naast, dog deeze zyn smalder, spitzer, gladder, en styver, twee en twee tegens malkander, het schiet op met groene vierkante steelen, ook in leden verdeelt, en de kanten zyn wat scherp.

De bladeren hebben van onderen veele uitstekende, en schuinze paralelle ribben, en naar agter loopen ze ook smal toe, op langagtige steelen in 't kruis. De jonge zyn vyf duimen lang, twee breed, aan de enden zyn ze smalder en dikker, met evene kanten, de steelen op bunnen top dragen vierkantige en toegespitste airen, als *Piramiden*, twee en drie by malkander, dog de middelste is altyd de langste, van enkel ligt-groene blaadjes of *schub-bekens* gemaakt, dicht op malkander sluitende, dog met ter tyd gapenze wat, en dan kykender kleine witte bolle bloempjes uit, eindelyk werd de geheele aaire rook-vertig en valt af, daar men zomtyts kleen zaad in vind.

De onderste steelen leggen ook wat op de aarde en wortelen in, dog de rest regt zig op, en maakt een welgeschikt struikje, omtrent een elle hoog.

II. *Bungo bungo* 't wyfken, wert een hoogere struik, met veele dunne, en wyd uitgebreide zyde-takken opschietende, tot drie en vier voeten hoog, beneden rond, boven aan de twee zyden gevorent, in wyde leden verdeelt, houtagtig, en een stroobalm dik.

De bladeren staan ook twee en twee tegens malkanderen, en in het kruis, uit baaren schoot andere kleinder of zydetakken uitgevende van ongelyke grootte, dog alle die van *Sajor Bajang* gelyk. De onderste zyn vier en vyf duimen lang, drie dwersvingeren breed, op lange steelen zig verdeelende. Hunne ribben zyn weiniger dan aan 't voorige, en lopen schuinzer, voorts dun, slap, hoog-groen, en aan de bovenste zyde wat ruig, of met ydele, en pas kennelyke hairtjes bezet. De gevreeven hebben ook een onlieffelyke smaak, en reuk als *Gendarussa*. Deeze takken wassen zeer ongeschikt, en wegens baare ranken leunen op de naaste ruigte.

De bloem staat enkeld op een kort steeltje, uit den schoot der bladeren, of een weinig in der zelve geute rustende, op een zeer kort steeltje, in een groen kelkje van baarden gemaakt, daar op staat een langbalzige bloem, als een *Jasmy*n, boven in vyf blaadjes verdeelt, waar van drie aan de onderste, en twee aan de bovenste zyde staan, alle wit, dog aan de onderste ziet men binnen iets purper, en in de midden staat een langen witten draad, die na 't afvallen van de bloem op den knop staan blyft. Hier uit wert een vrugt, in de grootte als een klein *Ritsje*, gefatzioneert als een veedel, te weten, uit de ronde platagtig, in tweën verdeelt, waar van het bovenste deel het breedste is, en ter weerzyden over den buik een ribbe, of linie, langs de welke zy ryp zynde in tweën splyt, binnen in vier celletjes ziet men een langagtig zaad, en ieder belst heeft een krom baakje of tand, waar mede het in de andere belst schiet, schier gelyk boven gezegt is van de *Ophiocolla altera*. De wortel is dun, en wyd verspreidt.

Naam. Beide deeze Kruiden noem ik in 't Latyn *Bungum mas* & *Fœmina*; in 't Malaice en Macasser *Bungo bungo*; het eerste *Lacki lacki*. Het tweede *Parampuan*; in 't Amboins op *Leytimor Aylouha puti*, gemeen met de witte *Brunelle*.

Plaats. Beide wassenze in verlatene tuinen, en aan vlakke oevers van rivieren, of in drooge Sagebossen.

Gebruik.

Fig. 2.

Fig. 1.

Ufus ejus nullus peculiaris huc usque innotuit, excepto quod folia contrita capiti inliniantur contra Cephalalgiam. Odor enim ac sapor fatis declarant, adfines esse *Gendaruffæ parampœan*, & præcedenti *Daun benang*, uti & binis subsequentibus herbis, unde & etiam ad levia vulnera adhibentur in filvis, æque ac priores, infillato nempe ipsi foliorum succo, ipsisque inpositis foliis.

N. B. *Bungi maris* & *feminæ* icones notatæ sunt Tabula vigesima prima & vigesima secunda.

CAPUT TRIGESIMUM OCTAVUM.

Moretiana. Daun moreto.

Hæc quoque prioribus adfines est, ac præterea quodammodo convenit cum *Asclepiade*. Cauliculis emittit tenuissimos, longos, teretes, & quadrangulos, vix culmum crassos, tres pedes longos, non erectos, sed ad terram inclinantes, qui non tamen facile fibrillas in terram inmittunt. In amplos articulos distincti sunt, quatuor & quinque pollices distantes, incurvi & irregulares, extremitatibus sese sensim adtollentes, frondem gerentes raram. Ad nodos bina locantur folia, ad unam vergentia partem uti in *Asclepiade*, cum subsequenti autem pari obliquam formant crucem, rarosque emittunt laterales ramulos, ita ut simplicia tantum sint plerumque flagella.

Folia optime cum illis *Schili* conveniunt, sed inferius rotundiora sunt, paucas gerentia obliquas costas, obscure virentia, & ad tactum parum rugosa, nullum peculiarem saporem præbentia cum levi amaritie, ingratum spirantia odorem, fere instar aquæ turbidæ vel *Gendaruffæ*. Horum caulium extremum longum format quasi racemum ex brevibus articulis & pusillis foliis formatum, in quorum sinu bina alia minora & angustiora locantur foliola instar vaginæ conniventia, & capitula turgida. Hæc dehiscencia flosculum exhibent tubo brevi & crassiusculo constantem, superius in quinque rotundos apices distinctum, coloris læte purpurei; *Cassidis* formam præbentem.

Post hunc capitula conspiciuntur viridia, brevibus crassisque inposita pedunculis, istudque capitulum apicem gerit brevem & firmum, matura sese aperiunt & dehiscunt in quatuor segmenta, ac femina ejiciunt. Hic & illic unicum modo conspicitur tale capitulum petiolo suo insidens, tardeque maturefcunt. Radix parva est, & gracilis.

Nomen. Latine *Moretiana*; Malaice & Ternatice *Daun moreto*, item *Tschili utan*, h. e. *Capsicum agreste*, ex forma fructuum & foliorum, licet qualitate sua penitus ab hoc differat, ac supra libro sexto aliud *Capsicum silvestre* descriptum est.

Locus. Uti priores herbæ crescit sub fruticulis in agris, & circa arbores in locis nudis, sed potissimum ad fluminum ostia, uti in Amboina ad flumina rubri montis, & ad ripas fluminis Weytommo.

Ufus. Foliorum succus rubris & conniventibus infillatur oculis, quos maxime refrigerat, deterget, & claros reddit, quam artem a veterano didici Sinensi, qui quotidie hanc in se ipso instituebat, dicebatque hanc herbam in sua patria novisse, sed verum ejus nomen mihi indicare non poterat, addens aves certas in sua patria illum quoque adhibere ad oculos claros reddendos, unde concludi potest cum nostra quoque convenire *Asclepiade*.

Anno 1678 Amboinæ in frequentiore venit usum, quam præter morbillos & febres inter homines grassabatur anxietas certa pectoris apud Moluccenses *Moreto* dicta, Amboinice *Habayr*, cui juncta erat tussis sicca & difficilis, faucium pruritus, pectoris anhelitus, & convulsio musculorum pectoris, uti in mortuorientibus conspicitur, contra hos morbos exhibent succum totius hujus plantæ, contritum cum pauxillo *Cepæ* & succo *Limonis swangi*, qui tali modo propinatur, atque ab illo tempore istud obtinuit nomen.

Tsjeru

Gebruik. Hier van is nog niet zonderlyks bekend, behalven dat men de bladeren vryft, en op 't hoofd smeert tegens hoofdpyn. Want reuk en smaak bewyft genoegzaam, dat ze uit de maagfchap zyn van 't *Gendaruffa parampœan*, en 't voorgaande *Daun benang*, als mede de twee volgende kruiden, diehalven werden zy ook tot ligte kwetzuren gebruikt in 't bos, zoo wel als 't voorgaande, den sap der bladeren daar in gedaan, en 't blad daar over gebonden.

N. B. De Afbeeldingen van de *Bunge-plant* het mannetje en wyfje, komen voor op de een en twintigste en twee en twintigste Plaat.

AGT EN DERTIGSTE HOOFDSTUK.

De Moerete-plant.

dit is nog al uit de voorige maagfchap, en heeft daarboven nog eenige overeenkomst met de *Asclepias*, of *Swaluwe wortel*. Het heeft zeer dunne, lange ranken, en vierkante steeltjes, schaars een stroobalm dik, drie voeten lang, niet opgeregt, maar ter aarden leggende, dog niet ligt inwortelende. Zy zyn in wyde leden verdeelt, vier en vyf duimen van malkander staande, en daar en boven krom en ongeschikt loopende, met de einden, haar allengskens opregtende, en ydel van loof. Aan de knien staan ook twee bladeren aan malkander, beide na een zyde gebogen, gelyk die aan de *Swaluwe wortel*, dog met het volgende paar maken ze een scheef kruis, en geven weinige zydetakken uit, zoo dat het meest uit enkele ranken bestaat.

De bladeren gelyken best na 't *Schili* bladeren, dog agter lopenze ronder, met weinige schuinze ribben, doods-groen, en wat ruig in 't aantasten, van geen zonderlyken smaak, met een kleine bitterheid, maar vies van reuk als spoelwater, of *Gendaruffa*. Het uiterste van deze steelen, formeert een lange tros van korte leden, en kleindere bladeren gemaakt, in welkers schoot twee andere nog kleindere, en smaller blaadjes staan, t'zamen luikende als een scheede, en met een knopje bezwangert. Deze van malkander gaande, vertoonen een bloempje, met een korten dikagtigen bals, en vooren in vyf ronde boeken verdeelt, ligt-peersch van couleur, van satzoen mede helm-agtig.

Hier na vind men groene knopjes, op korte dikke steeltjes, en het knopje heeft een kort styf spitsken, ryp zynde openenze ben in vier deelen, en laten het zaad uitvallen. Men ziet maar hier en daar een knopje op zyn steeltje, en men vind ze langzaam ryp. De wortel is klein, en rank.

Naam. In 't Latyn *Moretiana*; in 't Maleits en Ternataans *Daun moreto*; als mede *Tschili utan*, dat is *Capsicum agreste*, na de gedaante der vrugten en bladeren, hoewel in eigenschap gants daar van verschilt, en boven Lib. 6. is een ander *Capsicum silvestre* beschreeven.

Plaats. Het wast als de voorgaande onder laage ruigte, in 't velt ontrent geboomte, daar 't kaal is, maar lieft aan de uitgangen van de revieren, gelyk op Amboina aan de revieren van den rooden berg, en aan de kanten van de *Weytommo*.

Gebruik. Het sap van de bladeren werd in de roode en lopende oogen gedaan, die 't merkelyk verkoelt, afvaagt, en verklaart. Een konst, die ik van een ouden Sinees geleert hebbe, die het dagelyks zelfs aan zig probeerde; en zeide dit kruid in zyn land gekent te hebben, dog wiste my den regten naam niet te zeggen, daar nog by doende, dat zekere Vogelen in zyn land het ook gebruikten, om 't gezigte te verklaren, waar uit men besuiten kan; dat het met onze *Asclepias* moet over een komen.

Anno 1678. is het in Amboina in meerder gebruik gekomen, wanneer nevens de mazelen en koortzen onder de menschen regeerden, een zekere benauwtheid van de borst, op *Molux Moreto* genaamt, op *Amboin Habayr*, waar by een drooge moeielyke hoest is, jeuken in de keel, rucbelen in de borst, en trekkinge van de borst-spieren, gelyk de stervende maken, tegens dezelve gebreeken gewenze den sap van dit gebeele gewas, met een weinig *Ajain* en sap van *Lemon swangi* gevreeven, en uitgedrukt te drinken, en van die tyd af heeft het den voor noemden naam behouden.

G 3

Tsjeru